

Політичні ідеї періоду становлення Козацької держави

Ігор Куташев,

кандидат історичних наук, докторант
Київського національного університету
ім. Т. Шевченка

Державницькі концепції, сформовані політичними мислителями доби Відродження, одержали найбільшого розвитку наприкінці XVI – в середині XVII століття. Вони справили великий вплив на становлення української Козацької держави.

Завдання автора цієї статті полягає у здійсненні політичного аналізу висвітлення ідей державності, що містяться у працях мислителів кінця XVI – середини XVII століття, зокрема, Й. Верещинського, С. Наливайка, С. Пекаліда, М. Пашковського, Я. Щасного-Гербути, К. Саковича, Т. Євлевича, Ю. Немирича, К. Транквіліона-Ставровецького та інших. Окремі аспекти цієї проблеми досліджувалися в історіософських працях М. Андрусяка, І. Борщака, М. Брика, Р. Іванченко, Г. Нудьги, О. Оглоблина, О. Онуфрієнка. Новизна ж нашого підходу полягає в тому, що, по-суті, вперше робиться спроба систематизації та узагальнення політичних поглядів тогочасних мислителів щодо ідей державності та правителя періоду утвердження Козацької держави.

Починаючи з середини XVI століття і до середини XVII століття, державницькі концепції одержують новий імпульс для свого розвитку, чому сприяла національно-визвольна боротьба українського народу. Ці концепції стали основою для розвитку політичної думки періоду гетьманщини, коли вони досягли найвищого розвитку, коли робилися реальні спроби втілити їх на практиці.

Серед перших до розгляду концепції державності долучився Й. Верещинський. Його політична концепція споріднена з підходами мислителів-гуманістів епохи Відродження. Й. Верещинський виходить з того, що державність України має бути втілена на основі запровадження автономного козацького самоуправління. Тобто, визначальною у його концепції державності є ідея автономності. Мислитель чітко окреслює територіальний поділ України та її політичні, військові, економічні центри.

Так, князь задніпровський має столицю в Переяславі, гетьман зі своїм полком – у Лубнах, другий полковник – у Печатині, третій – у Ставищі, четвертий – у Борисполі, п'ятий – в Острі, шостий – у Любечі, сьомий – у Гомелі, восьмий – у Чичерську, дев'ятий – у Пропойську, десятий – у Кричеві, одинадцятий – у Мстиславі, дванадцятий – у Радовилі. Фактично, за проектом Й. Верещинського, козацькі полки мали охоплювати Лівобережжя, Київщину, Полісся, Білорусь. Такими є геополітичні обшири Козацької держави в концепції мислителя. Він бачить Козацьку державу автономною, з чітко визначеними територіями і системою суспільно-політичних цінностей. Політичне призначення своїх підходів Й. Верещинський пов'язував з визначенням державницького статусу Козацької держави.

Важливу роль у державницькій концепції Й. Верещинського відіграє державний центр. Таким центром мислитель бачить Київ. Саме центр Козацької держави повинен володіти „виключним правом і вольностями над інші міста Його Королівської Милості” [1, с. 413]. Все ж мислитель бачить Київ як столицю Козацької держави на правах автономії щодо влади польського короля. Крім того, він розробив проект військово-політичної організації козацтва, що є важливою складовою його державницької концепції. В. Шевчук цілком справедливо зауважує: „...Йосип Верещинський чи не перший на повний голос заговорив про утворення на основі козацьких полків окремих адміністративно-територіальних одиниць (цей проект було запроваджено в життя вже в XVII ст. гетьманом Михайлом Дорошенком). Населення територіального полку з полковим містом і сільськогосподарською округою мало б підпадати під юрисдикцію місцевих органів влади. Із запровадженням такого адміністративно-територіального поділу, який узаконював і гарантував стале надходження прибутків із території Задніпров'я, мілітарно орієнтований організм старого Запорозжя мав отримати потужний імпульс для розвитку цивільних владних структур. Але найцікавіше в проекті Й. Верещинського – виразно і чітко поставлена ідея Козацької держави у формі князівства чи герцогства з підлеглістю королю, ідея, яка в XVII столітті стала основоположною для козацького державотворення, і саме за неї змагалися гетьмани від Богдана Хмельницького до Кирила Розумовського” [2, с. 383]. Й. Верещинський підносить козацтво до шляхетного рицарського стану, тому самого мислителя цілком правомірно можна назвати першим теоретиком-фундатором Козацької держави. Саме він визначив її домінуючі ідейні постулати, організаційну структуру. Державотворчі постулати Й. Верещинського розвинув Б. Хмельницький під час національно-визвольної війни українського народу.

Певною мірою розвиває політичну концепцію Й. Верещинського козацький лідер Северин Наливайко. У листі до короля Сигізмунда III

від 1596 року висвітлюються події народного руху, очолюваного С. Наливайком, в інтерпретації самого козацького ватажка. С. Наливайко зазначає: „...звели зупинити, Ваша Королівська Милість, від тих панів крові невинної братії нашої розливу, адже ми їм те люб'язно пробачаємо, належну справедливість вчини від такого про нас, слуг Вашої Королівської Милості” [1, с. 433 – 434]. У наступному документі – „Кондиції, поданій від Наливайка його милості королеві” – лідер козаків ставить питання про територіальне визначення козацького простору – на Поділлі. Тут яскраво вимальовується ідея автономії козацької території. Себто, йдеться про початки становлення Козацької держави на двох рівнях – територіальному та ідейному. С. Наливайко підкреслює: „Для того, щоб погамувати свавілля козаків: різних гетьманів, на кілька частин розірваних, якого перед тим у Короні, Великому князівстві Литовському ніколи не було, через що великі шкоди від них гірше, ніж від ворога, діються у державах короля, Його Милості, і втрата скарбові, а велика неслава Речі Посполитій і королю...” [1, с. 434]. Він просить у польського короля, аби той дозволив козакам користуватися землями між Бугом і Дністром, від Очакова до Брацлава.

У політологічному сенсі заслуговує на увагу політична концепція Симона Пекаліда. У праці „Острозька війна” він здійснює порівняльний аналіз двох політичних концепцій – концепції князівської України та концепції козацької України. Виходячи з ренесансно-гуманістичної концепції держави, С. Пекалід, судячи з контексту його праці, розглядає державу як „очолювану королем природну організацію людей, що складається з різних станів, кожний з яких посідає відповідне місце у соціально-політичній ієрархії. Король уявляється символом державної єдності, запорукою її внутрішнього спокою і зовнішньої безпеки, тобто королівська влада визначалася гуманістом як вища політична цінність, оскільки була втіленням національної і державної єдності” [3, с. 162 - 163]. Суспільно-політичний ідеал С. Пекаліда – свобода, що досягається завдяки зброї й мужам, котрі її тримають у руках, себто військовій силі. Автор виступає на підтримку війни, котра ведеться в ім'я захисту вітчизни – Русі. С. Пекалід пише: „Славлю я зброю й мужів з-за порогів, розбитих у битві” [1, с. 63]. При цьому він міркує над сутністю влади, її суспільними, політичними і громадськими функціями. Він вважає, що влада – минуша, але здобутки тих, хто її тримав у своїх руках, визначають майбуття держав. У розумінні С. Пекаліда суддею зброї, себто війни, завжди виступає сам Бог. Автор виправдовує і звеличує справедливі війни. Справедливими він вважає, перш за все, війни, що ведуться за волю і свободу народу. У цьому контексті мислитель вимальовує й образ ідеального воїна, котрий веде таку справедливу війну, яку й сам Бог виправдовує. Втіленням такого воїна є для нього запорозьке козацтво. С. Пекалід з гордістю говорить про походи і суспільно-політичні ідеали

запорозького козацтва, аналізує найкращі риси, притаманні козакам, – сміливість і патріотизм. Він закликає козаків здобувати славу зі зброєю в руках: „...слава не прийде, якщо складеш зброю” [1, с. 80].

С. Пекалід, відповідно до ренесансної традиції, творить свій образ ідеального правителя. Втіленням такого лідера є для нього реальна особа – князь Костянтин Острозький. Він – людина із серцем відважним. Коли побачив, що його вітчизну заповнили горе й нещастя, то „стриматись врешті не міг: запалав він гнівом, бо переміг його образ вітчизни, що всюди палала, перемогли і побожність його, і могили повсюдні, і громадяни, що плавали там у крові жалюгідній, руки, багрянні від крові, до битви його надихнули” [1, с. 81]. Мислитель переконаний, що саме така людина має очолювати визвольну боротьбу українського народу. А для того, щоб успішно завершити її, слід напружити всі сили. Автор виходить з того, що справедлива війна формує справжнього героя.

До проблеми осмислення місця та ролі правителя у житті держави звертався і Мартин Пашковський у праці „Дії турецькі і змагання козацькі з татарами”. У його розумінні козацький ватажок має бути рівним з козаками, не вивищуватися над ними, його доля пов’язана з козацькою, правитель має бути єдиний із козаками і серцем, і думками, і діями. М. Пашковський стоїть на тому, що справжній український патріот ніколи не піде на укладання миру з Туреччиною. Відповідно, державну позицію мислитель ставить у прямий зв’язок з позицією її лідера. Отже, мислитель надає дуже великого значення ролі правителя у житті держави. Фактично, за концепцією М. Пашковського, особистість творить історію держави.

М. Пашковський, формуючи свою державницьку концепцію та образ правителя, безпосередньо виводить їх із тогочасної політичної реальності. Так, він детально описує складну політичну ситуацію в Україні, викликану загрозою експансії з боку Туреччини: „...небожата в лютий неволі стенають, і голови піднести не можуть од турка, бо турку підлягати – то пекельна мука. Тож мають лише пам’ять давнішньої волі, там нічим звеселитись од жалю в неволі, Вітчизну лише бачать, про неї гадають, щоб із неволі вийти, в ній жити жадають” [1, с. 193]. М. Пашковський звертається до рицарства коронного – козацтва – із закликом об’єднатися для захисту інтересів України. При цьому він наголошує, що слід керуватися законами мудрості, ідеал якої був притаманний добі Відродження: „Та мужність добра, котра з умом поєднає. Як розум на сторожі, то зрад не буває” [1, с. 195].

Немало цікавих і повчальних державницьких ідей містяться у праці Яна Щасного-Гербути „Розмисел про народ руський, написаний під час Московської конфедерації (1613) паном Щасним-Гербуртом Добромильським, старостою Вишницьким та Мостицьким”. Перш за все, мислитель чітко ідентифікує для себе національну приналежність свого народу, послідовно називаючи його українським. Виявляючи високу національну свідомість, Я. Щасний-Гербут виступає категорично проти

польської експансії в Україні. Говорячи про претензії поляків щодо України, він пише, що жодні обставини не здатні знищити руський народ, бо він живе на своїх землях від давніх часів, бо він створив сильну державу, тому „жоден розум, жодне насильство не можуть досягти того, щоб Русі не було в Русі” [1, с. 180].

Я. Щасний-Гербут чітко розмежовує сферу світської і церковної влади у державі. Він категорично виступає проти втручання світських володарів у справи церкви. Зокрема, говорячи про Флорентійський і Брестський Собори, мислитель зазначає: „...коли до духовних справ долучаються світські домагання, там уже нічого похвального бути не може; це, зрештою, суперечить науці Збавителя, котрий тільки духовні справи і сам слухав, і наказав слухати своїм учням” [1, с. 180]. Я. Щасний-Гербут захищає автономність влади світської і церковної. На його думку, втручання цих двох гілок влади у справи одна одної призводить до незгод у суспільстві. Я. Щасний-Гербут наголошує, що світські лідери мають опікуватися справами політичними, державними, економічними, а церковні – справами церковними.

Власне, головне для Я. Щасного-Гербута – чітко визначити і представити суспільству державницькі інтереси України-Русі, її домінуючу проблему. Останню мислитель формулює таким чином: „Таж про що убога Русь просить? Щоб мали змогу жити відповідно до прав? А може, прав не має? Можливо, на пергамені чи на папері й не мають, але мають в умислах людських найліпше право й матір усіх прав – звичай. Бо чи що інше є право, як не самий звичай. Уживаний продовж багатьох літ і який визнано за добрий і вже потім, щоб ніхто не дорікав, покладений на папір.

Звичай – це право, яке завдяки тривалому вживанню й користуванню впроваджене й прийняте між людьми. Звичай – це те, що потверджує й викладає право, а право писане – мертво, коли звичай його не оживлює. Звичай, котрий живе в часі так довго, що пам’яті про його початок нема, має повагу найміцнішого привілею. Бо легко додуматися: всі писані слова можна легко заперечити, але те, що існує у вжитку багатьох людей, важко й найхитрішому інакше подати, аніж так, як це всі люди розуміють. Таких звичаїв повна Вітчизна наша, а коли б, боронь Боже, можна було їх заперечити, жодна наша вольність на місці не залишиться” [1, с. 181 – 182]. Як бачимо, мислитель чітко розмежовує категорії „право” і „звичай” у державницькій концепції. Він вважає, що вони мають співіснувати, доповнюючи одне одного, але не замінюючи.

Я. Щасний-Гербут утверджує думку про те, що український народ має давню державницьку традицію, закладену в його історичних звичаях. І саме ці звичаї є головним правом для України на свободу і самовизначення. А щодо привілеїв польської шляхти він пише: „Всяке право має бути таке: ті привілеї треба утримувати, котрі не суперечать праву, а цей привілей

не тільки ламає право, але й згоду народів розрива; це так, ніби серце видирать у матері вітчизни нашої; той привілей є вугіллям, котре може викликати великий вогонь” [1, с. 182]. Як бачимо, мислитель застерігає, що прагнення польської шляхти мати особливі інтереси в Україні, вищі за привілей самого українського народу, порушує давнє право місцевого народу. А таке порушення права означає зневажання інтересів народу. Звідси автор вбачає прямий шлях до народного повстання. Своїм завданням він вважає застерегти польську шляхту, закликаючи два народи – польський та український – до миру. Для цього слід зберегти права українського народу на його землі, православну віру, волевиявлення.

У руслі розвитку державницьких концепцій написано низку праць Касіяна Саковича, в яких він розвиває концепцію України як козацької автономної держави чи субдержави у складі Речі Посполитої. Пояснюючи право українського народу на таку державу, він апелює до постулату природного права кожного народу жити вільно. На його думку, свободу мають ті, що боронять вітчизну. Козаки для К. Саковича – спадкоємці традицій Київської держави, її політичних цінностей та військової доктрини. Козаки прославляються ним як елітне військо України, незважаючи на те, що вони підпорядковані польському королеві. Саме ця сила, на думку автора, спроможна захищати інтереси Козацької держави – окремої субдержави.

Втіленням усіх найкращих рис козацького ватажка, на думку К. Саковича, виступає гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний: „Як мужність запорожців королі пізнали, то їм за герб такого рицаря признали. Вітчизні він готовий завжди послужити і за її свободу голову зложити. А треба, то землею він пройде, водою, до всього має вправність і прудкий до бою” [1, с. 300].

Козаки покликані боротися за ідеали, а головним ідеалом є для них свобода: „Вольність – ось найважливіша річ поміж усіми, гідність їй уступає речами своїми” [1, с. 300]. На думку мислителя, саме захист цього ідеалу забезпечує існування і розквіт Козацької держави. Головне призначення Запорозького війська, за К. Саковичем, – захищати інтереси України, її волю і незалежність: „Запорозьке військо – належить вважати – для вітчизни потрібне, пора це вже знати. Україна тим військом себе захищає, де ж нема запорожців – татарин гуляє” [1, с. 301]. Призначення козацтва мислитель вбачає у захисті України від зовнішніх ворогів, перш за все – турків і татар: „Для вітчизни козаки – тверда оборона, від татар і від турків надійна заслона” [1, с. 301]. На думку К. Саковича, гетьман і козаки мають бути єдині. Адже один без одного вони не зможуть досягти мети: „Що є гетьман без війська чи військо без нього? Ні, не важать нічого одне без одного” [1, с. 301]. Отже, мислитель стоїть на тому, що державний лідер і військо мають бути єдиними, а їхня діяльність тісно пов’язаною. Саме

таким був гетьман П. Конашевич-Сагайдачний, якого К. Сакович закликає наслідувати всіх інших українських гетьманів: „Тії цноти як кожен гетьман буде мати, зможе всім військом найбільшим тоді керувати” [1, с. 312].

Ця праця К. Саковича стала фактично своєрідною квінтесенцією державницьких концепцій часів становлення Козацької держави.

Тома Євлевич, розвиваючи попередні державницькі концепції, виходив з того, що визначальною запорукою існування держави є мудрість правителів. Він підносить ідеал мудрості, бо вона існуватиме, „допоки й світ стояти буде” [1, с. 348]. А призначення мудрості в суспільстві та функціонуванні державної системи мислитель визначає так: „...блуди підмічати і з напастей усяких держави спасати” [1, с. 348]. Тож головне завдання мудрості – дбати про державу. За такої умови держава процвітатиме.

Т. Євлевич звертається до державних традицій Київської Русі, бачачи сучасну йому Україну спадкоємицею тих традицій, політичних цінностей: „То, між іншими зацний, слов’янський народе, відверну я нещастя і в твоїй негоді, котра тебе проймає до самої кості, хоч колись ти у царським пишавсь високості... Обпирався державно зацний нарід слов’янський. Тож і давня Русія, йдучи за дідами, прославлялась у світі зацними ділами” [1, с. 348 – 349].

Мислитель закликає правителів звертатись до історії, шукати там прикладів для наслідування. Виховання історією дуже важливе для того, хто вирішує державні справи і несе відповідальність за долю народу. Т. Євлевич, наприклад, наголошує на тому, що Великого Александра Македонського навчав сам Аристотель. То ж освіта й наука, себто здобуття мудрості, мають для правителя надзвичайно велике значення. Мудрість завжди буде у пригоді правителю, буде йому „порадою всюди” – „у боях, у походах, в найскрутнішій горі” [1, с. 351]. Т. Євлевич закликає українську шляхту повернутися до рідної вітчизни, стати їй справжніми синами. Засуджує їх за те, що вони „давно з доріг... збились, втоптаних дідами” [1, с. 355].

Розвиток державницьких ідей в умовах суттєвого обмеження козацьких прав і свобод міститься у Куруківському трактаті 1625 року. Відповідно до політичної ситуації, що складалася тоді в Україні, домінуючою все ж лишається ідея автономії Козацької держави. На початку трактату йдеться про те, що комісари від імені польського короля „привели військо Запорозьке в порядок і покору” [1, с. 364], „Козаки повинні будуть коритися виключно тому старшому, якого самі вони оберуть, але який буде затверджений королем його милістю або його наслідниками, польськими королями, на подання коронних підданих” [1, с. 365].

Цим трактатом права козаків було суттєво обмежено. Їх реєстр складав

усього шість тисяч чоловік. Їм категорично заборонялося ходити походами на Туреччину. Не можна було воювати й з будь-ким іншим без дозволу Речі Посполитої. Польща поставила вимогу спалити морські судна козаків. З цієї нагоди в документі говорилося: „Козаки не повинні робити морських походів ні по Дніпру, ні по інших ріках, суміжних з територією Речі Посполитої, і не повинні порушувати трактатів, укладених з турецьким султаном. Вони не повинні, без наказу короля і Речі Посполитої, чинити війни з сусідніми державами ні на суші, ні на морі. Морські судна вони повинні спалити...” [1, с. 366].

Вагомий внесок у розвиток державницьких концепцій зробив Юрій Немирич, який визначає політичну сутність категорії „обов’язку” як однієї з визначальних у захисті інтересів вітчизни. Він виходить з того, що саме „обов’язок кличе прийти на допомогу Батьківщині усіх або принаймні тих, які віддані їй” [1, с. 435]. На цій основі Ю. Немирич формує і свою концепцію державного лідера, від постаті якого залежить безпосередньо становище держави. Саме лідер впливає на народ і військо, бо „відважним воїна зробить хист полководця, тямущим – порядок і послухенство, мужнім – вибір для себе супротивника” [1, с. 437].

Важливе місце у концепції держави Ю. Немирича посідають засади військової стратегії й тактики козацького війська. Зокрема, роздумуючи про успішне завершення війни, він визначає необхідні умови для цього. На думку мислителя, слід дбати, аби належною була підготовка до ведення війни. Ю. Немирич підкреслює, що „характер самої підготовки визначатиме специфіка війни, єдиною кінцевою метою якої є перемога. Для відшукання відповідних засобів для здобуття цієї перемоги, задля кращого спланування воєнних дій повинні бути вивчені сили супротивника і по можливості не гірше, ніж свої власні” [1, с. 439].

Ю. Немирич говорить про війну з Московським князівством. Він зазначає, що „некерований законами священний характер цієї країни так зміцнює владу, що сповнені забобонної шаноби мешканці ні свободи не прагнуть, ні неволі (даної, на їхню думку, Богом і царем) не відчують і не уникають. Звідси цар такого схильного до забобонного страху народу втішається надмірним славослів’ям і найбільшою порівняно до інших могутністю” [1, с. 440]. Особливого значення Ю. Немирич надає необхідності союзів України з іншими державами. Він розуміє, що його вітчизна ще не має досить сил для того, аби протистояти зовнішнім експансіям. Адже „важко-бо, здається, і вельми обтяжливо без союзу, без допомоги союзників тій державі, яка понад волю всіх ревно, власними силами протистоїть вельми могутнім ворогам християнського світу” [1, с. 444]. А шукати союзника слід в особі тієї держави, інтереси якої близькі з українськими інтересами, бо „легко до союзу той схилиться, хто побачить, що у нього з нами спільна небезпека” [1, с. 446]. Отже, ідея автономності Козацької держави під протекторатом іншої держави є визначальною у

державницькій концепції Ю. Немирича.

В основу державницької концепції Кирила Транквіліона-Ставровецького покладено, насамперед, людину, захист її честі та гідності. Саме з цих позицій мислитель розглядає державні проблеми. Особиста гідність кожної людини є запорукою того, успішним чи неуспішним буде шлях розвитку кожної держави. Від людської гідності залежить праця особи на користь держави. На думку мислителя, людину слід цінувати саме за її працю, а не майновий стан. Тому він позитивно налаштований щодо простих людей, котрих вважає головною силою у розбудові державної системи. Для К. Транквіліона-Ставровецького визначальними є ідеї свободи, рівності, братерства. Він пише, що Бог створив усіх людей рівними, всім дарував душу розумну і безсмертну. А шлях до вдосконалення людини – це шлях самопізнання. Тобто, самопізнання дає людині можливість удосконалювати її здібності й таланти, аби досягти успіхів. А від успіхів окремих особистостей залежить успіх держави. Шлях індивідуального самопізнання, за К. Транквіліоном-Ставровецьким, – це природне право кожної особистості. Державні правителі повинні це добре розуміти і створювати умови й можливості у державі для реалізації цього права.

Тут думки українського мислителя перегукуються з позиціями Еразма Роттердамського, котрий стверджував, що моральне вдосконалення окремих особистостей веде до морального вдосконалення держави. За К. Транквіліоном-Ставровецьким, моральне самовдосконалення полягає не лише у самопізнанні, а й у розвитку мудрості як важливої добродієчності людини. Розглядаючи категорії віри, надії, любові, найважливішою мислитель вважає любов, бо віра й надія служать тільки до смерті, а любов вічно перебуває в людській душі.

Великого значення К. Транквіліон-Ставровецький надає слову як способу відображення державницьких позицій. Загалом, культ слова був характерним для гуманістів доби Відродження та мислителів першого періоду в розвитку державницьких концепцій доби Козацької держави. Слід погодитися з думкою В. Горського: „Для представників епохи Відродження слово ототожнюється з культурою взагалі, знанням і добродієчтям. Бути культурним – це означає досконало володіти прекрасною і чистою класичною мовою. Як інструмент спілкування, воно є носієм громадянськості. Тому слову відводили одне з центральних місць в соціально-політичних доктринах раннього Відродження” [4, с. 25 - 26]. Для К. Транквіліона-Ставровецького слово є засобом впливу на громадську думку, засобом виховання свідомих і патріотично налаштованих громадян. Сам мислитель був активним проповідником, його проповіді мали громадське значення і суспільне звучання. Саме у них мислитель озвучував багато своїх державницьких позицій.

Загалом, проповідники доби Козацької держави, зокрема, К.

Транквіліон-Ставровецький, Л. Зизаній, І. Галятовський, Л. Баранович, С. Яворський, пізніше – Ф. Прокопович, Г. Кониський „свою проповідницькою діяльністю довели, що живе слово, наповнене емоцій і пристрастей, звернене безпосередньо до слухачів, високе ораторське мистецтво проповідників, глибина їхньої думки і почуттів здатні перетворити церковну проповідь не лише на справжнє літературне явище, але й на зброю в боротьбі проти зла, за моральне вдосконалення суспільства [4, с. 150]. Так, К. Транквіліон-Ставровецький у проповіді „Про сріблолюство і мамону...” прагне розкрити причини суспільного зла. Перш за все, він наголошує на соціальних причинах існування зла в людському суспільстві. Мовляв, саме несправедливі суспільні порядки, які він гостро критикував, є його причиною. Мислитель засуджує феодалів, гостро викриває процес закріпачення селян. Сучасне йому суспільство К. Транквіліон-Ставровецький називає світом зла. На його думку, єдиний шлях до подолання соціальної несправедливості полягає в удосконаленні моральності. Він переконаний у неминучості загибелі тогочасного суспільно-політичного ладу: на зміну йому прийде нове суспільство.

К. Транквіліон-Ставровецький сформував власний утопічний суспільний ідеал. Як і більшість представників Реформації, він бачить його не у майбутньому, а в минулому. Як і Іван Вишенський, К. Транквіліон-Ставровецький ідеалізує засади раннього християнства. Саме у ранньому християнстві, на його думку, існували справжні рівність і братерство, але диявол вкинув світ у заздрощі, зло, несправедливість. Тому сучасне йому суспільство мислитель називає темним Вавилоном, на зміну якому має прийти „світлий Сіон”, „новий Єрусалим”, „царство Боже”. Тоді буде відновлено традиції демократизму і справедливості, притаманні ранньому християнству.

Таким був період становлення державницьких концепцій, котрий накладається на етап становлення Козацької держави (кінець XVI – середина XVII ст.). У цей час державницькі концепції одержали новий стимул, пов'язаний із розгортанням національно-визвольної боротьби українського народу та створенням Козацької держави. Багато мислителів творять свої державницькі концепції як відповідно до світогляду доби Відродження, так і згідно з політичними позиціями молодого Козацької держави. Зокрема, йдеться про Й. Верещинського, С. Пекаліда, М. Пашковського та інших. Водночас формуються державницькі концепції, котрі є винятковим породженням саме Козацької держави, стали виявом її політичних позицій. Цей процес відображено у працях К. Саковича, Ю. Немирича, в Куруківському трактаті.

Політико-філософське осмислення державницьких концепцій бачимо у працях Т. Євлевича і К. Транквіліона-Ставровецького.

Отже, наприкінці XVI – у середині XVII століть відбувається розвиток

концепцій української державності. Вони стали логічним продовженням і розвитком державницьких підходів мислителів доби Відродження та учасників релігійно-богословської дискусії.

Література:

1. Тисяча років української суспільно-політичної думки: У 9 т., 14 кн. – Т. II. – Кн. 1. – К., 2001.
2. **Шевчук В.** Козацька держава. Етюди до історії українського державотворення. – К., 1995.
3. **Нічик В. М., Литвинов В. Д., Стратій Я. М.** Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI – початок XVII ст.). – К., 1990.
4. **Горский В. С.** Историко-философское истолкование текста. – К., 1981.